

1995 m. rugpjūčio 19 dieną lietuvių dialektologija patyrė skaudžią netektį – netikėtai mirė bene aktyviausias, darbščiausias ir išradingiausias jos darbininkas profesorius, habilitacijos daktaras Vladas Grinaveckis, atidavęs šiam mokslui keturiasdešimt savo kūrybinio ir pedagoginio darbo metų.

Mokslininkas gimė 1925 m. rugpjūčio 15 d. dabartinio Šilalės rajono Šiauduvos kaime (netoli Laukuvos). 1947 m. baigė Šilalės gimnaziją, 1947–1952 m. studijavo Vilniaus universitete lietuvių kalbą ir literatūrą. Čia didelį poveikį jam padarė J. Jablonskio mokinys ir bendražygis prof. J. Balčikonis – daugiausiai jo skatinamas gabus studentas pasineria į kalbos mokslą ir savo svarbiausia tolesnių interesų sritimi visam laikui pasirenka dialektologiją, ypač gimtosios žemaičių tarmės tyrimus. Iš savo tėvų V. Grinaveckis buvo paveldėjęs ne tik šio krašto žmonių darbštumą bei atkaklumą, bet ir gyvą, sodrią, savotiškai melodingą pietinių žemaičių tarmę, kurią vėliau – jau kiti kalbininkai – pavadins varniškių tarme, tuo lyg pagerbdami kadaise Varniuose klestėjusį žemaičių ir apskritai lietuvių kultūros židinį. Per trejus aspirantūros (dabartiniu supratimu – doktorantūros) metus (1952–1955), vadovaujamas prof. J. Balčikonio, parengia brandų, tiems laikams didžiai originalų istorinės dialektologijos darbą „Šiaurės vakarų dūnininkų tarmės fo-

netinės ypatybės ir jų raida“ ir 1956 m. sėkmingai jį apgina kaip filologijos mokslų kandidato laipsnio disertaciją¹. Tai pirma dialektologinė disertacija, apginta po II pasaulinio karo; savo turiniu, ir apimtimi ji gerokai prašoko šio pobūdžio darbams keliamus reikalavimus. Disertaciją lydi gausios publikacijos įvairiais sinchroninės ir diachroninės dialektologijos klausimais², vaisingos dialektologinės eks-

¹ Daugumas šio darbo teiginių paskelbta mokslo spaudoje – žr., pvz.: Šiaurės vakarų dūnininkų tarmių fonetinės ypatybės ir jų raida, – VVPI MD XI (1960) 41 tt.; taip pat žr. Šiaurės vidurio dūnininkų tarmių kirtis, – LKK I (1957) 109 tt.; Šiaurės vidurio dūnininkų tarmių vokalizmas: Balsiai a ir e, – VVPI MD III (1957) 161 tt.

² Iš jų ypač minėtinos: Dzūkavimas ir jo kilmė, – VVPI MD VIII (1959) 91 tt.; Galūnių trumpėjimas lietuvių kalbos tarmėse, – Ibidem, 97 tt.; Keli lietuvių kalbos tarmių fonetinių ypatybių istorijos klausimai, – Kalbotyra, III (1961), 115 tt.; Kirčio atitraukimas ir nukėlimas lietuvių kalbos tarmėse, – LKK IV (1961) 117 tt.; Žemaičių tarmių vokalizmo susiformavimas, – Kalbotyra, VI (1963), 37 tt. (plg. J. Kazlauskas, Z. Zinkevičius, – Kalbotyra, X, 1964, 255 tt.); Dėl Mažvydo Katekizmo tarmės lokalizacijos, – Ibidem, 65 tt.; Žemai-

pedicijos, kuriose, be kita ko, bene pirmasis iš lietuvių tarmių tyrėjų, ima naudotis magnetofonu, tada dar tokiu nepaslankiu ir griezdišku. Ekspedicijose jis padaro nemaža įrašų iš tokių vietų, kur dabar dėl įvairių lingvistinių ir nelingvistinių priežasčių tradicinės tašmės yra beveik visai išnykusios, – pavyzdžiui, iš Klaipėdos krašto. Dėstytojo darbas Vilniaus pedagoginiame institute klostosi taip pat sėkmingai. V. Grinaveckis dėsto įvairius kalbos mokslo dalykus – pirmiausia lietuvių dialektologiją, išugdo ne vieną rimtą tarmių tyrėją. 1960 m. jam suteikiamas mokslinis docento vardas.

Jau aspirantūroje V. Grinaveckis susidomi savo kraštiečio Kazimiero Jauniaus kūrybinio palikimu – tą dėmesį, kurio vaisiai matyti daugelyje mokslininko darbų, vainikuoja knyga „Kalbininkas Kazimieras Jaunius“ (Vilnius, 1970; parengta kartu su V. Drotvinu). Joje pateikiama plati talentingojo lietuvių kalbininko gyvenimo ir mokslo veiklos panorama ir skelbiami studentų poreikiams kiek adaptuoti pagrindinių jo dialektologinių darbų vertimai į lietuvių kalbą. Šie vertimai ir profesionaliai parengti jų moksliniai komentarai K. Jauniaus veikalus lyg prikėlė naujam gyvenimui, įtraukė juos į šių dienų mokslo idėjų apyvartą.

1970 m. V. Grinaveckis gina filologijos mokslų daktaro (dabar sakytume – habilitacijos daktaro) disertaciją „Žemaičių tarmių istorija: Fonetika“, kurios pirmasis variantas buvo parengtas gerokai

čių tarmių žodžio galo dėsnų susiformavimas, – Kalbotyra, IX (1963), 74 tt.; Žemaičių tarmių žodžio pradžios vokalizmo susiformavimas, – Ibidem, 62 tt.; Две заметки по литовской диалектологии, – Проблемы индоевропейского языкознания, Москва, 1964, 70 сл.; Историческое развитие ударения и интонаций литовского языка, – Славянская и балтийская акцентология, Москва, 1964, 3 сл.; Оттяжка и перенос ударения в говорах литовского языка, – Slavia, XXXIV (2), 1965, 197 сл.; Dėl žemaičių vardo kilmės, – Kalbotyra, XIX (1968), 45–50 – ir t.t.

Darbai, pasirodę iki 1985 m. imtinai, suregistruoti Vilniaus pedagoginio instituto leidinyje: Vladas Grinaveckis: Bibliografija, 1952–1984 / Sudarė R. Lukošūnaitė, ats. red. V. Drotvinas, Vilnius, 1985. Tikrai atkreiptinas dėmesys, kad šioje bibliografijoje per neapsižiūrėjimą praleistos 1961 m. publikacijos.

anksčiau. Kiek modifikuota šios solidžios diachroninės monografijos versija, tuo pačiu pavadinimu išėjusi iš spaudos 1973 m.³, sukėlė labai gyvą ir konstruktyvią diskusiją⁴ – panašių mūsų kalbotyroje kažin ar yra kada buvę. Tuo metu V. Grinaveckis – nuo 1972 m. jau profesorius – yra visuotinai pripažintas lietuvių dialektologijos *spiritus movens*, savo gausiais darbais ir minties drąsa sužadinęs ir iš esmės lėmęs ilgai nenuslūgusį šios mokslo krypties pakilimą. Nėra joks atsitiktinumas, kad geriausiai šiandien yra ištirtos žemaičių šnektos bei patarmės: ne vienas kalbininkas ėmė gausų derlių V. Grinaveckio gerai įdirbtoje ir išpurentoje dirvoje.

Savo darbų teoriniais pamatais V. Grinaveckis artimas mūsų mokslo tradicijai. Daugeliu atvejų jis tartum kukliai plėtoja bei konkretizuoja ankstesnių kalbininkų – pirmiausia K. Jauniaus, K. Būgos ir ypač A. Salio teiginius bei atradimus. Bet tai tik pirmasis išpūdis. Daugelyje V. Grinaveckio tyrimų po tradicine forma slypi modernesnė lingvistinė mąstysena. Geriausiuose savo darbuose V. Grinaveckis tarmę ir kalbą suvokia kaip sistemą, kurioje viskas susiję, ir iš to neretai daro pagrįstas originalias išvadas. Daug kur jo vaisingai pasinaudota santykinės chronologijos teikiamomis galimybėmis; ne vienu atveju V. Grinaveckis, specialiai to nedeklaruodamas, mąsto šiuolaikinės arealinės lingvistikos kategorijomis. Labai ryškios ir vaisingos jo pastangos paversti lietuvių dialektologiją interpretaciniu mokslu: daugeliu atvejų faktai jam yra tik gilesnių teorinių išvalgų bei apmąstymų išieities taškas.

Nesileisdami į smulkesnę gausių V. Grinaveckio darbų analizę – tai lietuvių kalbotyros istorikų prerogatyva – norėtume tikrai pasakyti tvirtą įsitikinimą, kad daugelis jo tyrimų bei atradimų yra tvirtai įjėję į mūsų mokslo idėjų apyvartą. Jau 1959 metais jis labai subtiliai atskleidė vadinamojo dzūkavimo santykinę (iš dalies – ir absoliutinę) chronologiją⁵ ir tuo pačiu pirmasis ėmė griauti tradicinį mitą,

³ Žemaičių tarmių istorija (fonetika), Vilnius: Mintis, 1973, 370 p.

⁴ Žr. Pergalė, 4, 1974, 173 t.; Baltistica, X (2), 1974, 187 tt.; XI (2), 185 tt.; XII (2), 1976, 188 tt.; ВЯ 2 (1975) 156 tt.

⁵ Žr. Dzūkavimas ir jo kilmė.

Šis straipsnis – bene geriausias įrodymas, kad net pačioje savo kūrybinio kelio pradžioje V. Grinaveckis neapsiribojo žemaičių tarme, nors jai ir skyrė daugiausia dėmesio.

kad lietuvių kalba dabartinėmis tarmėmis pradėjusi skilti palyginti visai vėlai⁶. Iki šiol niekas nėra pateikęs geriau apgalvotos ir darnesnės lietuvių kalbos tarmių galūnių trumpėjimo koncepcijos⁷: šiandien visuotinai kalbame apie žemaitiškąjį ir aukštaitiškąjį žodžio galo trumpėjimą, nė nepagalvodami, kad tai V. Grinaveckio suformuluotos ir argumentuotos sąvokos. Jis pirmasis išskyrė ir panašius visuotinio kirčio atitraukimo arealus⁸, taip pat, galima sakyti, išmokė daug subtiliau vertinti ir aiškinti įvairius tarmių prozodinius reiškinius, negu buvo įprasta anksčiau, – jų raidoje ieškoti ne tik fonetinių, bet ir morfologinių bei morfonologinių motyvų⁹. V. Grinaveckį drąsiai galima laikyti pirmuoju mūsų kalbininku, ėmusiu sistemingai lyginti bei tipologiškai gretinti lietuvių ir latvių tarmių reiškinius. Bene pirmasis jis pabandė konkrečiau aprašyti tarmių niveliacijos tendencijas miestuose¹⁰, pirmasis išdrįso suabejoti seniai *opinio communis* virtusia nuomone, kad žemaičių vardas kildintinas iš būdvardžio *žemas* ir pasiūlyti drąsiai (deja, nespėtą tvirčiau pagrįsti) alternatyvą, siejančią tą vardą su *žemė* ir jos šaknį turinčiais vietovardžiais¹¹. Labai įdomūs bandymai naujai interpretuoti tarmių – ypač žemaičių tarmės vokalizmo raidą¹² ir daugelis daugelis kitų. Didelį vaidmenį yra suvaidinusios net tos V. Grinaveckio hipotezės, kurių vėlesni tyrimai nepatvirtino. Vargu, ar šiandien būtume taip tvirtai įsitikinę, kad, pavyzdžiui, Pajūrio žemaičių ypatybė tikrai yra ne fonetinės, o morfo-

⁶ Plg. dar: Keli lietuvių kalbos tarmių fonetinių ypatybių istorijos klausimai.

⁷ Žr. Galūnių trumpėjimas lietuvių kalbos tarmėse, Žemaičių tarmių žodžio galo dėsnių susiformavimas

⁸ Kirčio atitraukimas ir nukėlimas lietuvių kalbos tarmėse

⁹ Pvz., Kirčiavimo sistemos reikšmė kirčio atitraukimui, – *Baltistica*, IX (2), 1973, 151–161

¹⁰ Žemaičių miestų interdialektų fonetinės ypatybės, – Lietuvos TSR MA darbai, A, 1 (46), 1974, 129–139.

¹¹ Dėl žemaičių vardo kilmės

¹² Žemaičių tarmės vokalizmo susiformavimas.

nologinės kilmės, jeigu V. Grinaveckis nebūtų ilgą laiką labai argumentuotai įrodinėjęs priešingo požiūrio¹³. Jis turėjo talentą sužadinti gyvą mokslinę diskusiją ir, išryškėjus tikresnių sprendimų kontūrams, priimti juos atvirai ir tiesiai.

V. Grinaveckis buvo iš tų retų kalbininkų mokslininkų, kurie neužsidaro grynųjų teorijų dramblio kaulo bokšte: jam visada rūpėjo ir bendrinės kalbos ugdymas, ypač jos mokymasis ir mokymas tarminėje aplinkoje. Tam skirta daugybė straipsnių¹⁴ ir specialių leidinių, – pvz.: „Gimtosios mokinių tarmės panaudojimas literatūrinės kalbos tarties ir rašybos mokymui“ (1962), „Tarmė ir literatūrinė tartis“ (1971; su bendraautorais), „Gimtosios tarmės fonetikos tyrinėjimo pagrindai“ (1980), „Tarmės ir literatūrinė kalba“ (1983). Visuotinai dabar vartojame, pavyzdžiui, žodį *taisyklà* – ir vargu ar daug kas žino, kad pirmasis bendrinei kalbai jį ėmė teikti V. Grinaveckis¹⁵. Būdamas ne tik mokslininkas, bet ir tikras pedagogas, jis daug nuveikė ugdydamas jaunąją mokytojų ir dialektologų kartą; šiam tikslui parengė ir specialių metodinių leidinių, palengvinančių dialektologijos studijas ir tyrimus¹⁶. Jam rūpėjo ne tik savi, bet ir kolegų

¹³ Argumentuota taip tvirtai, kad V. Grinaveckio hipotezę buvo priėmęs net toks kritiškas mokslininkas, kaip Ch. S. Stangas (plg. Ch. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo–Bergen–Tromsø, 1966, 104).

¹⁴ Pvz.: Gimtoji mokinio tarmė ir literatūrinės kalbos rašybos mokymas, – Tarybinė mokykla, 11, 1956, 43 tt.; Kirčio atitraukimas lietuvių kalbos tarmėse, – Kirčiavimo mokymas aštuonmetėje mokykloje, Vilnius, 1965, 50 tt.; Rėmimasis gimtąja mokinių tyrime mokant daiktavardžių ir būdvardžių linksniavimo, – Tarybinė mokykla, 6, 1981, 26 tt.; Gimtosios tarmės kirčiavimo tyrinėjimo pagrindai, – Lietuvių kalba mokykloje, I, Kaunas, 1983, 58 tt.; Kaip remtis gimtąja mokinių tyrime mokant skaitvardžio ir įvardžio gramatinės sistemos, – Tarybinė mokykla, 1, 1983, 27 tt.;

¹⁵ Žr. *Dirbtuvė* ir *taisykla*, – Tarybinis mokytojas, 1964, rugs. 2 ≈ Kalbos kultūra, 8, 1965, 51 t.; *Taisykla*, – Kauno tiesa, 1972, birž. 18.

¹⁶ Be pagrindiniame tekste paminėtų darbų žr. dar: Apie lietuvių kalbos tarmių nekirčiuotųjų skiemenu priegaides, – Garsai, priegaidė, intonacija, Vilnius, 1972, 111–118; Lietuvių kalbos tarmių kir-

šios srities pasiekimai: štai būdamas Vilniaus pedagoginio instituto Lietuvių kalbos katedros vedėju (1963–1966) jis paskatina savo jaunesnius kolegas įrašyti į magnetofono juostas puikios lietuvių bendrinės kalbos fonetikos mokovės doc. E. Mikalauskaitės paskaitas ir parengti jas spaudai kartu su kitais šios kalbininkės darbais. Jeigu ne V. Grinaveckio iniciatyva ir A. Pakerio atsidavęs darbas¹⁷, dabar apie E. Mikalauskaitę, kaip subtilią lietuvių garsų tyrėją, beprisimintų gal tik vienas kitas buvęs jos studentas ar bendradarbis.

Daugelis dabartinių habilituotų ir nehabilituotų mokslo daktarų filologų visada prisimins profesorių V. Grinaveckį kaip labai pareigingą Specializuotosios filologijos mokslų daktaro laipsnio teikimo tarybos narį, ne vienos kalbinės disertacijos oficialųjį oponentą.

V. Grinaveckis buvo produktyvus iki paskutinių savo gyvenimo minučių. Lietuvoje vienas po kito išėina įvairūs stambesni jo dialektologiniai darbai: „Žemaičių leksikos pagrindai“ (1985), „Lietuvių kalbos tarmės: Fonetika, morfologija“ (1991), „Keliakamieniai lietuvių kalbos daiktavardžiai“ (1994; su Ž. Markevičiene); Lietuvos, Latvijos, Lenkijos, Rusijos, Čekijos, Vokietijos moksliniuose žurnaluose reguliariai pasirodo jo mokslinių straipsnių¹⁸. Be to, V. Grinaveckis ne-

čio atitraukimo ir nukėlimo tyrinėjimo pagrindai, – Eksperimentinė ir praktinė fonetika, Vilnius, 1974, 309–323; Tarmiųjų žodžių ir formų transpozicija į bendrinę kalbą, – Lietuvių kalba mokykloje, I, Kaunas, 1983, 126–141.

¹⁷ E. Mikalauskaitė, Lietuvių kalbos fonetikos darbai / Parengė A. Pakerys, Vilnius: Mokslas, 1975, 248 p. (apie V. Grinaveckio iniciatyvą žr. p. 6).

¹⁸ Pats autorius pasirūpino, kad jie būtų nesunkiai prieinami Lietuvos studentams ir mokslininkams – žr. V. Grinaveckis, Lietuvių kalbos tarmės: Fonetika, morfologija, Vilnius, 1991. Kai kurie jo darbai pasiekė mus tik šiomis dienomis (pvz.: Variation mancher verbalen Formen in den Mundarten der litauischen Sprache, – Lingua Posnaniensis, XXXVI, 1994, 37 ff.; Zum Gebrauch der Präpositionen *po* und *už* zum Ausdruck der temporalen Verhältnisse in den litauischen Mundarten, – KZ CVIII (2) 1995 290 ff.). Du straipsniai dar spausdinami „Kalbotyros“ XLIV (1) tome („Žodžio pradžios *s* ir *š* pakaitos lietuvių kalbos tarmėse“ ir „Lietuvių *kánka*“).

bijo, kaip sakoma, teptis rankų ir pačiu nedėkiniausiu, bet tokiu mokslui svarbiu tarmiųjų tekstų publikavimo darbu: „Pietų žemaičių tekstai: I. Raseiniškiai“ (1984), „Pietų žemaičių tekstai: II. Varniškiei“ (1986), „Lietuvių tarmės: II. Fonetika ir morfologija. Vakarų, pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tekstai“ (1992; su Ž. Markevičiene), „Lietuvių tarmės: III. Morfologija. Rytų aukštaičių ir vakarų žemaičių tekstai“ (1993; taip pat su Ž. Markevičiene) – tiek daug tiesioginių dialektologinių duomenų iki šiol nebuvo paskelbęs nė vienas lituanistas. Kaip matyti iš pačių pavadinimų, grynais tektais retai kada apsiribojama – juos dažniausiai lydi didesnės ar mažesnės įvairių dialektologijos klausimų studijos. Tuose tyrimuose gal jau ir nebematyti ankstesniųjų laikų minties švytėjimo ir gaivumo, bet naujai sukauptų faktų ir subtilių pastebėjimų, dažnai nubrėžiančių tolesnių galimų tyrimų gaires, juose ras kiekvienas, kam rūpi mūsų tarmių raida ir likimas. Iš jų matyti ir jau paminėtas retas mokslinis sąžiningumas: ne vienu atveju čia tartum tęsiama tauri Kazimiero Būgos tradicija – atvirai pripažįstami ir taisomi veržliosios jaunystės laikų apsirikimai. V. Grinaveckis puikiai buvo suvokęs, kad mokslas yra ir visada bus gyvas tik dialogu – tiek su kitais mokslininkais, tiek su pačiu savimi.

Turbūt niekas kitas taip nepajus, kad profesorius Vladas Grinaveckis yra pasitraukęs iš gyvenimo ir mokslo, kaip mes, jo tiesioginiai kolegos. Ir ilgai nejauku bus sėstis į tą kėdę Vilniaus pedagoginio universiteto Lietuvių kalbotyros katedros didžiojo stalo šviesesniajame gale, kur nuolatos jis sėdėdavo, apsikrovęs per ilgus metus sukauptu tarmių medžiaga, ir vis kažką stropiai rinkdavo iš jos, vis tvarkydavo, rašydavo – net išėjęs jau seniai užtarnauto poilsio. Ypač nejauku todėl, kad nebegirdėsime jo tylaus balso, čia pritariančio mums, čia ramiai, bet tvirtai prieštaraujančio. Liko darbai, liko mokiniai, liko gausybė įvairiausių kalbos duomenų, bet, deja, nebėra tos dvasios judintojos, kuri transformuodavo visa tai į gyvą mokslinę mintį...

Labai prasminga net tai, kad Žemaičių žemės sūnus amžinojo poilsio grįžo į gimtąją Laukuvos žemę.

Sit tibi terra levis!

Vincentas Drotvinas, Aleksas Girdenis